



Юры Пацюпа,
Крысціна Пучынская

Лыжка мёду і бочка дзёгцю Зноў пра "Вялікі слоўнік беларускай мовы" Ф. Піскунова

"Падзвіжніцкая праца ў галіне роднай мовы" - так называецца рэцэнзія супрацоўніка Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Беларускай акадэміі навук М. Крыўко на "Вялікі слоўнік беларускай мовы" Ф. Піскунова. Але калі чытач чакае ўзважанага аб'ектыўнага разгляду запраўды старанніцкай працы, ён будзе расчараваны. Міжволі ўспамінаецца старажытная эпіграма на езуітаў, калі чытаеш Крыўкову рэцэнзію:

*Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, fraus in factis!*

Відаць, узнісла заглавак мусіў кампенсавать падступны змест допісу. Бываюць рэцэнзіі ўхвальныя, нават лісівыя, дзе не сустрэнеш ані заўваг, ані парад аўтарам. Але не часта трапляецца такое, каб рэцэнзент зусім не бачыў даданага, а толькі адмоўнае. Дый адмоўнае найчасцей высмактанае з пальца. Затое вельмі ж лаканічны рэцэнзент на добрыя словы: некалькі нейтральных абзацаў дзеля азнамлення чытача з выданнем, спісаных з выдавецкай анатацыі на пачатку, і пара няшчырых узніслых слоў у канцы: "Падзвіжніцтва Ф. А. Піскунова заслугоўвае самай высокай ацэнкі". А ў прамежку - ледзь не кожны абзац з выкрывальніцка-авінаваўчым зачынам:

"Такім чынам, у рэестры Слоўніка Ф. А. Піскунова адсутнічаюць словы..."

"Назіраецца ў Слоўніку Ф. А. Піскунова адсутнасць некаторых слоў..."

"Непаслядоўна, няпоўна пададзены ў Слоўніку..."

"Заўважаецца непаўната падачы матэрыялу..."

"Не знайшлося месца ў "Вялікім слоўніку беларускай мовы" Ф. А. Піскунова..."

"Адсутнічаюць у Слоўніку Ф. А. Піскунова і цэлы шэраг..."

Не пашкадаваў М. Крыўко свайго часу і газетнай плошчы, каб педантычна, да дробязі пералічыць усё тое, чаго, на яго думку, бракуе ў слоўніку. Ведама, кожны сур'езны аўтар толькі ўдзячны рэцэнзенту, калі той знойдзе якую абмылу і пакажа на яе. Аднак пры ўмове, што тая абмыла запраўды абмыла. А калі заўвагі надуманыя, прыцягненныя за вушы, то такая рэцэнзія называецца неаб'ектыўнай, тэндэнцыйнай, замоўленай.

Што ж маем у Крыўковай? Чым больш заглыбілася ў яе чытанне, тым больш умацоўваецца ў думцы, што рэцэнзент палемізуе з нейкай уяўнай персонай, якая нібыта сцвярджала, што ў слоўніку ёсць УСЕ словы беларускай мовы. Не называючы імянаў, М. Крыўко імкнецца навесці чытача газеты на думку, што менавіта аўтар і ёсць тая персана, бо назваў свой твор "Вялікі слоўнік беларускай мовы". Адсюль задзірлівы

пачатак уласна рэцэнзійнай часткі.

"На першы погляд здаецца, што Слоўнік Ф. А. Піскунова, такі вялікі сваім аб'ёмам... з'яўляецца амаль ідэальным, асабліва адносна паўнаты падачы лексічнага багацця беларускай нацыянальнай мовы. Але гэта не зусім так".

І далей, рэкламуючы пры нагодзе яшчэ нятвораны "вялікі (тамоў на 15) акадэмічны слоўнік тлумачальнага тыпу", выкладае спіс ажно з 548 аддзясліўных назоўнікаў на *-ніе*. Маўляў, Ф. Піскуноў падаў гэты клас слоў "несістэмна і далёка няпоўна", а мне - рэцэнзенту - відаць маштабы тых прагалаў.

Няшчыра М. Крыўко паставіўся да чытачоў "Нашага слова", бо перш-наперш замоўчыць істотны факт: не ў акадэмічнай картатэцы, не ў ранейшых лексікаграфічных выданнях ці ўласных занатоўках знайшоў ён гэтыя словы, а з большага ўтварыў з сваёй галавы, метадычна замяняючы *-ць (-ца)* на *-ніе* ў дзеясловах, пададзеных ужо ў слоўніку Ф. Піскунова. Пад тое зрабіў 12 паўтораў і нават залічыў у спіс недасталых ярыз аказаныя ў рэестры словы: *апалоскванне, вьмарожванне, выхатванне, завалодванне, зьяванне, намьльванне, тахканне, уладжанне*. Усякі паспаліты карыстальнік можа сам пры патрэбе ўтварыць кожнае слова з рэцэнзентавага спісу, бо працэсавыя назоўнікі на *-ніе* ўтвараюцца практычна ад усіх дзеясловаў з выняткам асобных класаў. От толькі ці ўтвараюцца - пытаўся: большыню з прыточаных рэцэнзентам слоў можна залічыць да скарэйнага ўжываных, калі не надуманых.

Другое, утоіў рэцэнзент ад чытачоў, большыня якіх нат не трымала слоўніка Ф. Піскунова ў руках - вельмі ж малым накладам ён выйшаў, - канцэптальную лінію аўтара, выказаную ў прадмове:

"Асабліва варта засяродзіць увагу карыстальніка на тым, што рэестр слоўніка, якім бы вялікім ён ні быў [выдзяленне тут і далей нашае - Ю. Пацюпа, К. Пучынская], не падстава для недапушчэння ў літаратурнае ўжыванне як новых слоў-рэаліяў, аўтарскіх наватвораў, так і колішніх рэгіяналізмаў (дыялектызмаў), асабліва тых, што маюць празрысты сэнс і ўласцівыя беларускай мове слоўтваральныя мадэлі. *Словатворчасць носьбітаў беларускай мовы, ад майстроў прыгожых пісьменства да пачаткоўцаў*, - гэта рухавік яе

развіцця, прынцып жа *"няма ў слоўніку - абдыдземся іншым"* - першы крок да касаксянення і заняпаду".

Рэцэнзія і кніга ў навуковым свеце непадзельныя: адна без другой не абходзяцца. Абсягамі яны, ведама ж, несуюмерныя, але канцэптальна могуць ходацца міжсобку. Менавіта ў рэцэнзіі могуць сутыкнуцца дзве альтэрнатыўныя метадалогіі, на якія потым час ад часу спасылаюцца. І тут нам асабліва цікава разгледзець, якую ж метадалогію лексікаграфіі проціпастаўляе вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі "варагу" Ф. Піскунова, хіміку паводле адукацыі.

Пазіцыя Ф. Піскунова тлумачыцца ў прадмове Кансультацыйнай рады слоўніка, у якую, дарэчы, увайшлі зныны майстры прыгожых пісьменства і навукоўцы.

"Прынцыповае адрозненне новага слоўніка ад *пярэдніх у тым, што ён грунтуецца на апрацаванні непараўнальна большага аб'ёму беларускамоўных тэкстаў (больш за 70 млн ужыванняў) і адлюстроўвае рэальны стан сучаснай беларускай мовы, сістэматызуе ўнікальны лексічны матэрыял"*.

Метадалогія ж рэцэнзента дапускае амаль неабмежаванае дабудуванне словаўтваральных гнёздаў лексэмамі, мажлівымі на думку ўкладальніка. Гэтая наша выснова пацвярджаецца аналізам зместу "Тлумачальнага слоўніка літаратурнай беларускай мовы" (ТСЛБМ), дзе рэцэнзент быў адным з двух рэдактараў. Вось некаторыя прыклады такой "словатворчасці": *абстанавачны* (ад *абстаноўка*), *ардынарачны* (ад *ардынарац*), *аўтанілоцкі* (ад *аўтанілот* - прыстасаванне), *бегемотны*, *віраваначны*, *вудзільневый*, *гародчыкавы* (ад *гародчык*), *дрожажны* (ад *дрожка*), *жаўраначны* (ад *жаўранак*), *касманаўтычны* (ад *касманаўтыка*), *лаечны* (ад *лайка*), *красачны* (ад *краска* [кветка]), *факельчыцкі* (ад *факельшычык*), *экспаненцкі* (ад *экспанента*) - і яшчэ пад тысячу падобных сумнеўнай вартасці ці нават недарэчных адназоўнікавых прыметнікаў, утвораных пад пільным вокам сурэдактара М. Крыўко ў слоўніку аб'ёмам каля 47 тыс. рэестравых артыкулаў. Найбліжэйшым часам мы выкладзем поўны спіс гэтых "дасягненняў" у сёціве, каб запабегнуць траплянню падобных слоў у будучы лексікаграфічны выданні без годных прыкладаў іх ужывання.

І далей у рэчывы апісанай метадалогіі рэцэнзент працягвае зацягае "выкрывальніцтва", беручыся то за надзеясліўныя, то за аддзясліўныя назоўнікі і іншыя лексічныя рады: "Ёсць слова *раззлаваць* і *няма ў рэестры лексем *раззлаўцаць*, *раззлаўанне*"*, - піша М. Крыўко. Дзе, спытаемся, у якім тэксце, у чьёй гаворцы сустраляся рэцэнзенту такія словы? А калі што і трапіла, то колькі знайшлося прыкладаў?

Не пакінуты без увагі ("тое ёсць, а таго няма") і невялікі дадатак з геаграфічнымі назвамі свету, аснову якога склалі словы з "Слоўніка беларускай мовы", выдання 1987 г.: "Не знайшлося месца ў "Вялікім слоўніку беларускай мовы" Ф. А. Піскунова слову *Нахічэвань*". Ці ўяўляе рэцэнзент, што прэцэзія "непаўната падачы матэрыялу" ў дадатку "Геаграфічныя назвы свету" не заўсёды дарэчная нават у адносінах да буйнамаштабных геаграфічных атласаў?

Перайшоўшы ад сістэмнага агляду рэестру да "стрэльбы па асобных мішэнях", рэцэнзент у авінаваўчым запале месцамі страчвае пільнасць і дапускае безапеляцыйныя, але неўгнутаваныя сцвярджанні.

"Слова *святлоправод* у рэестры памылкова пададзена ў форме *святлаправод*".

Мусім не пагадзіцца з М. Крыўко і спашлемся на найноўшы акадэмічны "Слоўнік беларускай мовы" (СБМ-2012), дзе знойдем: *святлаправод* побач з *мікравывад*, *электравывад*. Ясна, што ўва ўсіх гэтых словах другая частка значыць 'дрот', а не 'труба', як у *нафтаправод*. Наша бяда, што нават частку тэрміналогіі не збеларусізавалі. Ці ж не вынік гэта манапольнага шматгадовага кіравання моўнымі працэсамі ўстановай, дзе дзеіць рэцэнзент. Вось яшчэ адно "выкрысцце":

"Ад геаграфічнай назвы *Друя* (мястэчка ў Браслаўскім раёне) утвараецца прыметнік *друйскі*. У Слоўніку ж Ф. А. Піскунова бачым: *друеўскі*".

Друеўскі сельскі савет - гэта афіцыйная назва адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі, утварэнне ж *друйскі* ў слоўніку таксама падаецца. Далей чытаем: "Пададзена ў рэестры *ляпенне*, а патрэбна *ляпленне*".

Маюць правы на жысць абодва словы, але *ляпенне* ёсць у тэксце. Наагул жа ўтварэнне аддзясліўных назоўнікаў на *-ніе* без эпентэтычнага "л" не навіна і ведамае яшчэ з

старабеларускай мовы: *бавенне і баўленне, вабенне і вабленне, збавенне і збаўленне, аскрыпенне (не скрыпленне), даўбенне* (гл. СБМ-12). Але ж вернемся зноў да рэцэнзіі: "Так, у Слоўніку уключана слова *абдзьмуханне*, а патрэбны толькі словы *абдзьмуханне* і *абдзіманне*".

А чаму нельга і *абдзьмуханне*, і *абдзіманне*, і *абдзьмуханне* (усе яны ёсць у слоўніку Піскунова)? Калі М. Крыўко так дае пра дзеясловаўнікі, то ён мусіў бы ведаць, што пры іх утварэнні заўважальна трымаецца гэта пацвярджаецца пісьмовымі тэкстамі, а асабліва шырока аказана ў народнай мове. Трывальныя пары ў дзеясловаўніках *абвапнанне і абвапнюванне, абрабаванне і абрабоўванне* трэба не забараняць, арыентуючыся на рускую мову, а наадварот, пашыраць, тлумачыць тым, хто незнаёмы з асаблівасцямі народнай мовы. Што ж... чытаем заўвагі далей...: "Пададзена ў Слоўніку слова *адскарабы* замест правільнага *адскрэбены* (апошняе ёсць у рэестры)".

Ёсць не толькі дзеясловаў *скрэбіць*, але і дзеясловаў *скрабаць*, дык чаму нельга *адскарабы*. Апошняе, дарэчы, пададзена і ў славетым слоўніку Яна Станкевіча.

Тактыку замоўчвання аўтарскай пазіцыі, выкладзенай у прадмове да слоўніка, рэцэнзент працягвае і далей. Вось вытрымка з раздзелу "Будова слоўніка" ў Ф. Піскунова: "*Асобна і з лічбавымі паказчыкамі ўверсе справа падаюцца словы, якія супадаюць арфаграфічна і арфаграфічна, але адрозніваюцца граматычнымі характарыстыкамі. У адзінках выпадках лічбавыя паказчыкі могуць быць ужыты і пры словах-амонімах з аднолькавымі граматычнымі характарыстыкамі, пераважна з мэтай паляпшэння нагляднасці слоўнікавых артыкулаў і ў іншых неабходных выпадках...*"

Што няясна ступеняванаму рэцэнзенту? Не амонімы падаюцца асобна, а словы (хай яны маюць і аднолькавае напісанне), якія адрозніваюцца граматычнымі характарыстыкамі. А калі артыкул выходзіць грувацкім - то і такія словы могуць быць разнесеныя.

От мусіць Ф. Піскуноў падаваць амаграфы паводле канонаў тлумачальных слоўнікаў - і годзе, хоць рэцэнзенту граматычна-арфаграфічны слоўнік, як гэта можна вывесці з назвы выдання. Дзіўна гучыць і вынайзены рэцэнзентам новы тэрмін "яўныя амонімы", нібыта і не існуе праблемы вылучэння амоні-

маў, вядомай сур'езным лінгвістам.

Але ж гне рэцэнзент сваю лінію: "Пры знаёмстве са Слоўнікам Ф. А. Піскунова звяртае на сябе ўвагу і такая акалічнасць, што ў рэестры стаяць побач аднолькавыя словы, двойчы падаецца адно і тое ж слова. Такіх выпадкаў у гэтым даведніку налічваецца значная колькасць".

І безапеляцыйна-павучальна працягвае: "Яўныя амонімы з прыведзеных вышэй слоўных пар павінны і афармляцца як аманімныя адзінкі, а полісемантычныя моўныя адзінкі павінны зводзіцца ў адзін слоўнікавы артыкул, падавацца як адно слова. Прысутнасць жа двух аднолькавых слоў у адным лексікаграфічным выданні - гэта нонсэнс".

У найноўшым акадэмічным "Слоўніку беларускай мовы" (2012) абгрунтавана (розныя грам. роды) пададзена *словаложжа*, менавіта так, як не дапускае для "саліднага" выдання М. Крыўко.

Аднак працягнем прасочваць, як рэцэнзент мэтна скажае ці змоўчвае пазіцыю аўтара слоўніка. Вось вытрымка з Ф. Піскунова: "*Шэраг слоў падаецца з кароткімі азначэннямі, што пераймае замацавання ў беларускай лексікаграфіі традыцыі і апраўдана адсутнасцю актуальных прадстаўнічых тлумачальных слоўнікаў. У гэтым выданні колькасць такіх азначэнняў значна павялічана і складае больш за 3000 запісаў, пры гэтым тлумачэнні носяць толькі выбарачна-арыентавальны характар, дазваляюць, на думку аўтара, атрымаць прыблізнае ўяўленне пра сферу ўжывання ўсяго словаўтваральнага гнязда, г. зн. не прэтэндуецца на паўнату ахопу лексіка-семантычных варыянтаў*".

Патлумачым чытачу: звычайна фармат арфаграфічнага ці граматычнага слоўніка не прадугледжвае тлумачэнняў да рэестравых лексем, пакідаючы гэтую функцыю тлумачальным слоўнікам. Аднак як "Слоўнік беларускай мовы" пад рэд. М. Бірылы, так і слоўнік Ф. Піскунова абмежаваную колькасць такіх тлумачэнняў падаюць з прычын, названых аўтарам у вышэй цытаванай прадмове. Колькі іх мае быць - пытаўся спрэчнае. Але ж карціць рэцэнзенту павялічыць спіс вінавацанняў. Адсюль і бесцырымоннае: "Але пры шматлікіх словах падобныя тлумачэнні адсутнічаюць, а яны, як нам думаецца, павінны быць. Патрэбны дэфініцыйны мы не бачым, напрыклад, пры словах..."

Вось так папросту можна перакруціць відавочны плюс на мінус: чаму, маўляў, так мала дэфініцый, чаму гэта не тлумачальны слоўнік і г. д.

¹ Мёд на языку, малако на словах, жоўць на сэрцы, падман на справе.



Спіс перакручванняў, зробленых рэцэнзентам, можна працягнуць. Вось так выкладае сваю пазіцыю Ф. Піскуноў: "...Наспеў і пераспеў час эклектычнаскага "збірання камянеў": адукацыя, зафіксаваць, уратаваць ад знікнення ўсё ацалелае з моўнага багацця без надання чорных пазнак "разм.", "абл.", якія часта атрымлівала беларускае слова на шаблонах рускамоўных лексікаграфічных крыніц.

Аўтар свядома адмовіўся ад падобных пазнак... На сучасным этапе спадаўнага развіцця мовы гіпакратаўскаму прынцыпу "не нашкодзь" адпавядала б больш мяккая атрыбуцыя тых слоў, якія маглі б ужывацца ў стылістычна афарбаваных кантэкстах. У нашым выданні з мэтай такой атрыбуцыі ўжываецца спецыяльны надрадкавы сімвал * (зорачка), якім перш за ўсё пазначаюцца словы, што носяць выразна экспрэсіўныя ацэнкі асобы і патрабуюць ад карыстальніка пэўнай перасцярогі, каб не дапусціць некарэктнасці ў камунікацыі".

А вось як наконт пазіцыі аўтара інфармуе чытачоў "Нашага слова" М. Крыўко: "Аўтар слоўніка свядома адмовіўся на старонках свайго выдання ад памет "разм.", "абл." (або "дыял.") і розных стылістычных памет. Пры такіх моўных адзінках маецца спецыяльны надрадкавы сімвал * (зорачка)".

Вось так рэцэнзент адмахнуўся ад праблемы, якой абцяжараны акадэмічны слоўнік, і заадно несумленным прыёмам уеў Ф. Піскунова, маўляў, той проста замаяніў такія пазнакі "зорачкай". На гэтым месцы дарэчна адзначыць, што складальнікі СБМ-2012, прызначаючы, нарэшце, існаванне праблемы, наагул знялі ў выданні ўсе пазнакі. А заадно і выкасавалі значную колькасць слоў, што раней былі пададзеныя з такімі пазнакамі ў слоўніку СБМ-87 пад рэд. Бірылы.

Шмат месца вылучыў рэцэнзент тэме адступленняў ад алфавітнага парадку, звязаных з пазіцыяй націску. Нешматлікія выпадкі такіх адступленняў выклікаюць тэхнічнымі збоямі ярстальнай праграмы. У больш як 1200-старонкавым творы рэцэнзент знайшоў амаль усе выпадкі, што і кампутар пасля карэктавання праграмы. Гэта ж колькі тыдняў М. Крыўко ўдаўся ў тэкст кнігі!

Дарэчныя заўвагі - найбольш каштоўныя для кожнага аўтара кнігі. У рэцэнзіі М. Крыўко яны месцяцца ў тых частках, дзе ўспамінаюцца выпадкі запраўды абмыльных аўтарскіх напісанняў (адзінаковых, пераважна звязаных з пастаноўкай націскаў). Падаюцца яны рэцэнзентам з максімальнай паўнінай, на жаль, уперамешку з неабгрунтаванымі сцверджаннямі, частку якіх мы ўжо падалі вышэй. Выкажамся за аўтара і аднаго з нас, хто браў чыны ўдзел у карэктаванні кнігі: усе заўвагі гэтага кшталту ўспрымаюцца з удзячнасцю, ад каго яны ні выходзілі б.

Задася пытаннем, навошта рэцэнзент абраў з самага пачатку тактыку агрэсіўнага нападу, не грэбуючы няшчырымі прыёмамі: прыцягванне нязначных аргументаў, перакручванні, замоўчванні і беспадстаўныя прэтэнзіі. Ды, пэўна ж, таму, што ў рэцэнзента ёсць звышзаданне: выставіць аўтара дылетантам і заклеімаваць яго суровым выракам: "Зробленых у гэтым аглядзе крытычных заўваг магло б і не быць, ці яны маглі б быць звездзеныя да мінімуму, каб лексікаграфічная праца Ф. Піскунова была навукова адрэдагавана спецыялістам-мовазнаўцам".

Што гэта? Нагаданне вядомага факту, што аўтар не лінгвіст паводле адукацыі, а прадстаўнік дакладных навук? Несумленная спекуляцыя: Ф. Піскуноў даўно і плённа дзеіць у галіне лінгвістыкі, апублікаваў шэраг выбітных навуковых артыкулаў, ён сябра Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. А мо гэта спроба дыстанцыявання і апраўдання ў вачох кіраўнікоў устаноў, дзе працуе рэцэнзент (у прадмове да слоўніка аўтар выказаў спадару М. Крыўко падзяку за карысныя парады)? Мо адсюль і падкрэсленыя рэверансы на адрас укладальнікаў акадэмічных выданняў? Неспраўджаныя чаканні, жарсці ці карпаратыўны інтарэсы, крыва здарумства рэцэнзента?

Пад канец звернем увагу шанюных чытачоў "Нашага слова" на тое, што абдрукі і абмылы - прыкраса з'ява, але ў аб'ёмных лексікаграфічных творах, на жаль, няўхільная. Ёсць яны і ў ТСЛБМ, дзе сурэдактарам быў М. Крыўко: абмыльных *неКраканальнасць і фантастычнСць* не выпраўленыя і ў перавыданнях. У новым акадэмічным слоўніку СБМ-12 знойдзем: *бАспрыбытковы, бУздумнасць, бюракТрат, бАнзаматор* і яшчэ больш за 60 абдрукаў, выяўленыя пры першасным правярванні з дапамогай праграмы "Літара" (электронны тэкст СБМ нядаўна быў выкладзены ў сеціве). Дадамо нястачу ў апошнім выданні найважнейшых слоў: *шэсцьдзесят, Бог або бог, тройца* або *Тройца*, шмат якіх іншых... І мо галоўнае: беспрэцэдэнтнае, больш чым на 30 тыс. слоў, перабольшанне заўважна абсягу рэстру. Складальнікі ўказалі ў апісальнай частцы слоўніка ягоны аб'ём каля 150 тыс. слоў, але сапраўдны аб'ём слоўніка крыху перавышае 117 тыс. слоў, гэта меней чым у заяўленым папярэдніку СБМ-87, які ўтрымвае больш за 118 тыс. слоў. Як тады характарызаваць гэты выданні ў абранай Крыўко стылістыцы! Гэта якая ж інстанцыя, які спецыяліст-мовазнавец мусілі іх рэдагаваць нават дзеля звядзення да мінімуму хаця б відэаочных абмылаў, не кажучы ўжо пра іх поўнае выдаленне.

Чытачам "Нашага слова" рабіць высновы аб артыкуле М. Крыўко. Што да нас, то мы адзіныя ў думцы: мядзведжую паслугу зрабіў М. Крыўко чытачам, уласнай годнасці і аўтарытэту устаноў, дзе ён працуе.

Любоў да роднай мовы захавала з дзяцінства...

Сумную навіну па тэлефоне паведаміў увечары 25 ліпеня Іван Фёдаравіч Буднік Перастала біцца сэрца ў **Тамары Васільеўны Талерчык...** Гэта вялікая страта для гарадзенцаў.

У свой апошні шлях на вечны спачын праводзіла дэмакратычная грамадскасць Гародні спадарыню Тамару 27 ліпеня 2012 г. у дзень Незалежнасці Беларусі. На адзінаццаць гадзін раніцы сабралася шмат людзей: родныя, сябры, былыя вучні. Кожны з прысутных прынёс з сабою на паніхіду часцінку павагі і ўдзячнасці за тры добрыя справы, якія паспела зрабіць у сваім жыцці Тамара Васільеўна. Яна была заўсёды з вельмі надзейным, вялікай дабрыні і ласкі мужам Аляксандрам. Узаемную любоў і ўдзячнасць Аляксандр і Тамара пранеслі праз усё сваё сямейнае жыццё. Спідарыня Тамара і спідар Аляксандр былі адной з найпрыгажэйшых стальных пар з выдатным маральным прыкладам для маладых. Менавіта на такім духоўным грунце і могуць трыццаць доўгатэрміновыя сямейныя адносіны. Ад іх, былых вяскоўцаў, сыходзіла сапраўдны шляхетнасць, працавітасць і дабрыня, шчырасць і павага да бліжняга. Бадай, найважнейшае - яны былі аднадумцамі і ў любові да сваёй краіны, мовы, гісторыі і культуры. Свой творчы беларускі нацыяналізм яны неслі разам. Ад іх чалавечы адносін светлыні. Прыгожая і цудоўная настаўніца, актыўны сябар ТБМ, шчырая патрыётка, арганізатарка ТБШ ў Гародні Тамара Васільеўна надоўга застанецца ў памяці многіх гарадзенцаў.

Тамара Васільеўна Талерчык (Падковіч) нарадзілася 15.08.1935 г. у в. Пятралевічы Слонімскага раёна Гардзенскай вобласці. У 1953 г. скончыла СШ №1 у г. Слоніме.

Вышэйшую адукацыю атрымала ў Менскім інстытуце замежных моў на факультэце англійскай мовы. Тры гады выкладала нямецкую мову ў в. Шылавічы Слонімскага раёна. Пазней працавала настаўніцай англійскай мовы ў Карэліцкай і Наваградскай школах. З 1964 г. і да выхаду на пенсію працавала ў СШ №2 г. Гародні. У 1982 г. завочна скончыла Гардзенскі ўніверсітэт, беларускае аддзяленне філфака.

Нават на пятым дзясятку гадоў Тамара Васільеўна вырашыла атрымаць яшчэ адну вышэйшую адукацыю па роднай мове. Адкуль узнікла такая любоў да беларушчыны ў настаўніцы замежнай мовы?

Спідарыня Тамара нарадзілася ў вялікай сям'і, дзе было сямёра дзяцей. Яна была самай малодшай. У хаце збіралася дзеці розных узростаў, арганізавалі танцы, спявалі песні, рабілі тэатральныя пастаноўкі. Родныя ў хаце размаўлялі толькі па-беларуску, таму любоў да роднай мовы была захавана з дзяцінства. У СШ №1 у г. Слоніме (якая тады лічылася беларускай) любоў да роднай мовы заклаў і настаўнік матэматыкі і класны кіраўнік Ракевіч Мікалай Ан-



тонавіч, які толькі адзін выкладаў па-беларуску. Пад час працы ў сістэме адукацыі Тамара Васільеўна праводзіла розныя школьныя мерапрыемствы (конкурсы, тэатральныя пастаноўкі). Пры дапамозе прафесійнага актэра і кіраўніка тэатра Фрыдмана ў Слоніме, яна са сваім тэатральным калектывам, які складаўся з настаўнікаў, бацькоў і вучняў атрымывала нават першыя месцы. З беларускімі спектаклямі школьная група выезджала ў калгасы, калі Тамара Васільеўна працавала ў Карэліцкай школе. Напачатку 60-х гг. XX ст. трохі пайншаму сустрэла спідарыню Тамару зрэафікаваная Гародня. Усё нескі прыпынілася... Вельмі балюча ёй было бачыць дыскрымінацыю роднай мовы ў абласным цэнтры. Але дзякуючы лёсу, тут у СШ №2 Тамара Васільеўна сустрэла заслужаную настаўніцу беларускай мовы Кулай Вольгу Піліпаўну, якая паўсюль і з усімі размаўляла толькі па-беларуску. Вучні з задавальненнем хадзілі на яе заняткі. У вольныя часіны хадзіла на яе ўрокі і спідарыня Тамара. Тут яна пажыццёва атрымала вірус "беларускасці". Гэта падштурхнула Тамару Васільеўну да паступлення на беларускае аддзяленне Гардзенскага інстытута.

Пад час гарбачоўскай перабудовы яны разам са сваім мужам, Аляксандрам Сямёнавічам Талерчыкам пачалі актыўна ўдзельнічаць у легендарным Гардзенскім клубе "Паходня". Яны прыбіралі старыя могілкі, на "Дзяды" ускладлі кветкі на магілы вядомых беларускіх дзятчаў, якія пахаваны ў Гародні. Аднаўлялі беларускія Каляды, Купалле, нацыянальныя песні, танцы, віктарыны. Самымі актыўнымі ў правядзенні святаў былі Вера Кунцэвіч з хорам "Бацькаўшчына", Яўген Петрашэвіч з ансамблем "Дударыкі", К. Жынь, А. Астроўскі, А. Міхальчык, С. Вараб'ёва, М. Таранда, М. Маркевіч, М. Амялішка, С. Іоська і шмат іншых. На першым этапе Незалежнасці Беларусі ў Гародні намеснікам старшыні гарвыканкома быў А.У. Мілінкевіч. Тады, згодна з перапісам насельніцтва, прапарцыянальна нацыянальнаму складу, быў зацверджаны статус беларускіх школ. (80% - беларускія, 20% - рускія). У 1994/95 навучальным годзе з 35 школ было 27 беларускіх. Усяго 13115 вучняў вучыліся па-беларуску. Школы былі забяспечаны беларускімі падручнікамі. Але працэс павольнай беларусізацыі 27 школ

пачаў мяняцца ў 1994 годзе, асабліва пасля рэфэрэндуму 1995 г. пра "роўнасць беларускай і рускай моў". Гвалтам сотні беларускіх школ па ўсёй краіне пераводзіліся на рускую мову. Ужо праз год у Гародні засталіся толькі тры беларускія школы з 27! Ці могуць сёння арганізатары рэфэрэндуму шчыра сказаць, што руская і беларуская мовы функцыянуюць на Беларусі ў абсалютна роўных умовах? Адказ відавочны.

І вось у гэты цяжкі для беларусаў час Тамара Васільеўна разам з мужам вырашылі аб'яднаць настаўнікаў і выкладчыкаў, якія ўжо нешта рабілі ў сваіх навучальных устаноў па стрымліванні працэсу русіфікацыі беларускіх школ. Была створана ТБШ і бацькоўскія камітэт беларускіх класаў. Старшынём быў абраны А.У. Мілінкевіч. Намеснікам сталі Т.В. Талерчык (Ленінскі раён) і А.І. Крой (Кастрычскі раён). ТБШ была Тамара Васільеўна. Тут яна сваёй кіпучай энергіяй не давала слабінку нікому. Гэта была вельмі цяжкая валанцёрская праца, якая хутка адбілася на здароўі многіх яго ўдзельнікаў. Кожнаму з рады ТБШ даводзілася наведваць сотні кватэр і дзясяткаў школьных бацькоўскіх сходаў кожны год. Яшчэ трэба выходзіць з таго, што знайсці талковых валанцёркаў для такой спецыфічнай працы было вельмі цяжка, таму асноўны цяжар несла Рада ТБШ. Не лепшым чынам працявалі сябе асобныя сябры партыі, якія не жадалі займацца такой работай. Іншыя лічылі гэтае пытанне занадта дробным для свае персоны. Найбольшую актыўнасць працяўлялі звычайна тыя, хто на наступны навучальны год меўся аддаваць сваё дзіця ў беларускі клас. Пасля гэтага актыўнасць спадала. Кастрычніцкі РАНА (кіраўнік С.В. Цыганкова), дзе былі беларускія СШ №26 і №5 па паказчыках русіфікацыі апырэджваў Ленінскі раён. Загадам Кастрычніцкага РАНА ў першай беларускай школе №26 быў адчынены рускамоўны клас. Пасаду дырэктара СШ №26 заняла В.М. Ількевіч, больш лаяльная да новай палітыкі русіфікацыі. У гэты цяжкі перыяд захварэў і памёр ад раку В.І. Шаўцоў (былы дырэктар СШ №26, сябра Рады ТБШ, які першы ў горадзе сваю школу зрабіў беларускай). Тамара Васільеўна таксама мела праблемы са здароўем і праз нейкі час не змагла ак-

тыўна працаваць з-за хваробы. Песімістычны настрой апанываў нешматлікіх актывістаў. Колькасць беларускіх класаў штогод змяншалася, але кожны год праца з бацькамі і настаўнікамі працягвалася, хоць і меншым складам. Актыўныя настаўнікі мелі праблемы і з працаўладкаваннем, але працягвалі працаваць у грамадскіх арганізацыях і друкаваліся ў розных СМІ. Адрэзаны адукацыі адсочвалі кожны артыкул сваіх падначаленых. Тамара Васільеўна і іншыя дасылалі "балючыя" артыкулы ў "Народную Волю", "Пагоню", "Наша слова", "Свой лад", у іншыя СМІ. Актыўна працавалі па Ленінскім раёне В. Бойка, М. Мельнікаў (стваральнік грамадскага музея В. Быкава), Л. Маісенка, А. Талерчык, С. Іоська, А. Пяткевіч, Т. Маліноўская, А. Астроўскі, А. Місцюкевіч, Л. Ермаловіч. Па Кастрычніцкім раёне - В. Біруля, А. Прысяч (дыр. СШ №5), С. Марозава, І. Курчэўскі, Г. Гапонік, В. Касіла, М. Жукевіч, М. Маркевіч, А. Смалянчук, І. Навумаў, С. Тарасова, Г. Кургул, А. Воўчак і іншыя.

Шмат вады ўцякло ў Нёмане за гэты час, але праблема навучання на роднай мове засталася і па сёння. У ТБШ прыйшлі маладзейшыя людзі, якія актыўна займаюцца папулярызаваннем беларускай мовы і культуры. Старэйшыя актывісты змагаюцца з набытымі хваробамі пад час сяўбы на беларускай культурнай глебе.

Тамара Васільеўна Талерчык атрымала інсульт, праз нейкі час стан яе здароўя трохі палепшаў, але 25 ліпеня здароўе абшырны інфаркт. Па словах Аляксандра Сямёнавіча Талерчыка медыкі рабілі ўсё магчымае, але выратаваць яе жыццё не ўдалося...

У час развітання гучалі цёплыя словы на яе адрас спачатку каля дома на вул. К. Каліноўскага, дзе скончыўся яе зямны шлях, а пазней - на могілках у Аульце, дзе пад беларускую малітву і слезы хору "Бацькаўшчына" Тамару Васільеўну пахавалі ў родную беларускую зямельку, накрывшы бел-чырвона-белым нацыянальным сцягам. Яна застанецца ў нашай памяці, як вельмі добры і надзейны арганізатар, добразычлівы, і шчыры чалавек-патрыёт свайго краю. Хай родная зямелька будзе ёй лёгкай.

Р.С. Перад тым, як пайсці на пахаванне спідарыні Тамары, я зазірнуў у беларускі календар-даведнік на кожны дзень укладальніка У. Хільмановіча і ўбачыў, што 25 ліпеня з'яўляецца сумным днём для беларускай культуры. У гэты дзень Беларусь страціла народнага пісьменніка У. Караткевіча (1984), Н. Арсеневу (1997), Я. Брыля (2006). У наступным выпуску календара свае пачэснае месца сярод народных пісьменнікаў пазтаў і грамадскіх актывістаў належыць і Талерчык Тамары Васільеўна.

Старшыня Гардзенскай абласной ГА "ТБМ імя Ф. Скарыны" **Алесь Крой.**